

JOANNA KIELIN-MAZIARZ

ROZUMIENIE ZASADY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU
W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

Podnosząc zagadnienie współcześnie coraz bardziej popularnej koncepcji zrównoważonego rozwoju – obecnej zarówno w prawie międzynarodowym, jak i prawie Unii Europejskiej – wydaje się, że warto odnieść się do zakresu i sposobu rozumienia tej koncepcji w prawie międzynarodowym. Kwestie te stanowić będą główny przedmiot rozważań. Szeroko znany Raport Brundtland z 1987 r.¹, zawierający najbardziej powszechną definicję zrównoważonego rozwoju, zgodnie z którą „zrównoważony rozwój to rozwój, który zaspokaja potrzeby obecne, nie zagrażając możliwościom zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń”², nie daje zupełnego jej obrazu. Stąd też wydaje się, że istnieje potrzeba szerszej analizy koncepcji i jej rozumienia. Koncepcja ta wywodzi się z prawa międzynarodowego, dlatego też w tekście zrównoważony rozwój prezentuje się tylko w tym kontekście. Nie będzie on jednak zawierał szerokiego odniesienia do historii koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Dr JOANNA KIELIN-MAZIARZ – adres do korespondencji: Kolegium Prawa Akademii Leona Koźmińskiego, ul. Jagiellońska 57/59, 03-301 Warszawa.

¹ Zgodnie z definicją zawartą w raporcie Nasza wspólna przyszłość, „w istocie swej rozwój stabilny oznacza taki proces zmian, w którym eksploatacja zasobów, kierunki inwestowania, kierunki postępu technicznego i zmiany instytucjonalne pozostają w harmonii i zachowują bieżąco i na przyszłość możliwość zaspokojenia ludzkich aspiracji” (*WCED. Our common future*, Oxford: Oxford University Press 1987; *Nasza wspólna przyszłość: raport Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju*, Warszawa: PWE 1991, s. 67, 71).

² Tamże.

I

Rozważania na temat koncepcji zrównoważonego rozwoju rozpocząć należy od wyjaśnień o charakterze terminologicznym. W prawie międzynarodowym istnieją bowiem dwie powiązane ze sobą koncepcje, których pojęć nie można jednak używać w sposób zamienny. Są nimi koncepcja „trwałości” (*sustainability*) oraz koncepcja zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*). Wspomnieć należy, że w polskim tłumaczeniu jest pewna nieścisłość³. Termin *sustainable* oznacza trwały, nie zaś zrównoważony – taki bowiem nakazywałby wyrównywanie, równoważenie jednego elementu drugim. Jednakże nie należy równocześnie zapominać, że pojęciem zrównoważonego rozwoju posługuje się polski ustrojodawca, stanowiąc o nim w art. 5 Konstytucji⁴.

Jak wspomniano, należy odróżnić zasadę „trwałości” (podtrzymywalności) od zasady zrównoważonego rozwoju. Nie są to pojęcia tożsame, jednakże między nimi istnieje zależność. „Trwałość” – jak definiuje M. Stallworthy⁵ – obejmuje poszanowanie procesów zachodzących w naszym ekosystemie, aby zapewnić bądź też przynajmniej przedłużyć nasze przetrwanie jako gatunku, oraz dotyczy poziomu naszej więzi z przyszłymi pokoleniami. J. Holmberg⁶ i K.-H. Robert oraz H. Bossel⁷ definiują „trwałość”, jako produkt finalny zrównoważonego rozwoju⁸. Można bowiem stwierdzić, że trwałość stanowi cel bądź też efekt końcowy procesu, jakim jest zrównoważony rozwój⁹.

³ Seminarium interdyscyplinarne „Usługi ekosystemów na rzecz zrównoważonego rozwoju miast”, Warszawa, 18 listopada 2011.

⁴ Konstytucja RP, Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483.

⁵ M. S t a l l w o r t h y, *Sustainability, land use and environment, a legal analysis*, London: Cavendish 2002, s. 1.

⁶ J. H o l m b e r g, K.-H. R o b e r t, *Backcasting from non-overlapping sustainability principles – a framework for strategic planning*, „International Journal of Sustainable Development and World Ecology” 7(2000), nr 4, s. 291-308.

⁷ H. B o s s e l, *Earth at a crossroads: paths to a sustainable future*, Cambridge (MA): Cambridge University Press 1998.

⁸ H o l m b e r g, R o b e r t, *Backcasting from non-overlapping sustainability principles*, s. 291-308; B o s s e l, *Earth at a crossroads*; J. B e c k e r, *Use of backcasting to integrate indicators with principles of sustainability*, „International Journal of Sustainable Development & World Ecology” 17(2010), nr 3, s. 189-197, s. 190: „sustainability itself is the end product of sustainable development”.

⁹ M. D i e s e n d o r f, *Sustainability and sustainable development*, [w:] *Sustainability: the corporate challenge of the 21st Century*, red. D. Dunphy, J. Benveniste, A. Griffiths, P. Sutton, Sydney: Allen&Unwin 2000, s. 22.

D. Reid, S. Lozano-Ros, a także S. Martin¹⁰ używają pojęcia podróży, ścieżki czy też procesu, którego celem jest trwałość. W podobny sposób problem ujmuje K. Bosselman. Wskazuje on, iż potrzebę „trwałego” (stałego) rozwoju należy rozumieć jako stosowanie zasady zrównoważonego rozwoju¹¹. Tego rodzaju „trwałość” – zdaniem J. Becker – oznacza rezultat czy też pewnego rodzaju stan, inaczej niż pojęcie zrównoważonego rozwoju, wskazujące na jej przejściowy charakter, którego skutkiem ma być zmiana¹².

Koncepcja „trwałości” – *sustainability* stanowi obecnie jedno z najbardziej złożonych zagadnień. W literaturze przedmiotu jej charakter porównywany jest do charakteru takich zagadnień, jak demokracja, wolność czy sprawiedliwość. Przedstawicielem tego punktu wiedzenia jest K. Bosselman¹³. Jego zdaniem można stwierdzić, że na obecnym etapie rozwoju koncepcji – mając na względzie jej szeroką obecność zarówno w prawie międzynarodowym, europejskim, jak i w regulacjach obowiązujących w poszczególnych państwach, a także szeroki zakres jej oddziaływania – powinna być ona traktowana tak, jak zasada sprawiedliwości czy wolności.

Można stwierdzić, że tym samym jest ona trudna do jednoznacznego zdefiniowania, a co za tym idzie – różnie rozumiana. Jednakże mimo tych trudności, koncepcja ta ma charakter powszechny – to znaczy, że jest powszechnie akceptowana przez wszystkie państwa. Każde z nich obecnie deklaruje swój bardziej lub mniej „trwały” (*sustainable*) charakter¹⁴. Jak

¹⁰ R. L o z a n o - R o s, *Sustainable development in higher education. Incorporation, assessment and reporting of sustainable development in higher education institutions*, (III EE), Lund: Lund University 2003; S. M a r t i n, *Sustainability, Systems thinking and professional practice*, Worcester: University College 2003; D. R e i d, *Sustainable development. An introductory guide*, London: Earthscan Publications Ltd 1995, s. 254; R. L o z a n o, *Envisioning sustainability three-dimensionally*, „Journal of Cleaner Production” 16(2008), s. 1840.

¹¹ K. B o s s e l m a n, *The Principle of Sustainability, Transforming Law and Governance*, Ashgate 2008, s. 11.

¹² B e c k e r, *Use of backcasting to integrate indicators with principles*, s. 189-197, s. 190, „such sustainability represents the outcome or system conditions rather than the transition represented by sustainable development”.

¹³ B o s s e l m a n, *The Principle of Sustainability*, s. 2.

¹⁴ W.M. L a f f e r t y, *From Environmental Protection to Sustainable Development: the Challenge of Decoupling through Sectoral Integration*, [w:] *Governance for Sustainable Development: The Challenge of Adapting Form to Function*, red. W.M. Lafferty, Cheltenham: Edw. Elgar Publ. 2004, s. 192; Ch. V o i g h t, *Sustainable Development as a Principle of International Law: Resolving Conflicts between Climate Measures and WTO Law*, Boston: Leiden 2009, s. 3-4.

twierdzi Ch. Voight¹⁵, mając na względzie taką postać zasady trwałości (*sustainability*) – podobną do idei takich, jak demokracja i sprawiedliwość – istnieje obawa, że stan ten nie będzie mógł być w pełni osiągnięty, co nie oznacza wcale, że nie należy do niego dążyć. Równocześnie zauważyć należy, że wymiar zasady sprawiedliwości jest nieco inny. Wydaje się, iż zasada ta ma powszechnie akceptowalny i zrozumiały charakter. O ile odróżnienie, co jest bądź co nie jest sprawiedliwe, nie budzi wątpliwości, o tyle rozumienie koncepcji „trwałości” może powodować trudności, z uwagi na jej złożony charakter. Nie oznacza to, że zasada sprawiedliwości nie ma charakteru złożonego, jednakże biorąc pod uwagę powszechność tej zasady wydaje się, iż jest ona realizowana niemal przez wszystkie społeczeństwa – jak wskazuje K. Bosselman¹⁶ – przynajmniej w sferze bezkonfliktowego rozwiązywania sporów. Koncepcja „trwałości” – *sustainability* nie ma natomiast tak szerokiego zakresu realnej obecności. Trudno bowiem ocenić, że dana społeczność ma zrównoważony charakter – co bez wątplenia można powiedzieć w odniesieniu do zasady sprawiedliwości¹⁷. Jak słusznie podkreśla się w doktrynie¹⁸, zakres tolerancji dla szkód, jakie działalność człowieka wywiera w środowisku naturalnym, czyli jego zachowanie pozostające wbrew zasadzie, jest traktowane jako bardziej dopuszczalne, aniżeli niesprawiedliwe postępowanie np. ze strony reżimów politycznych – czego przykładem mogą być zajścia, których skutkiem było obalenie reżimu np. w Libii.

II

Koncepcja „trwałości” i trwałego (zrównoważonego) rozwoju powstała jako alternatywa, której celem była i jest pomoc w redukcji tak obecnych, jak i występujących potencjalnie w przyszłości nierówności w rozwoju gospodarczym, degradacji środowiska naturalnego i dolegliwości społecznych¹⁹. Ważne jest także przy tym, aby poszczególne aspekty koncepcji oddziaływały na siebie wzajemnie w przestrzeni czasowej. Konieczna jest więc świadomość, że każde ludzkie działanie, decyzja, ma wpływ na środowisko, a także

¹⁵ V o i g h t, *Sustainable Development*, s. 3-4.

¹⁶ B o s s e l m a n, *The Principle of Sustainability*, s. 9.

¹⁷ Tamże, s. 9.

¹⁸ Tamże, s. 10.

¹⁹ L o z a n o, *Envisioning sustainability*, s. 1845.

ma wymiar społeczny i gospodarczy w chwili obecnej i w przyszłości²⁰. Raport Brundtland²¹ wskazuje, że każdy rodzaj rozwoju – społecznego czy ekonomicznego ma charakter trwały, pod warunkiem, że zapewnia i podwyższa równość społeczną oraz w zakresie ochrony środowiska²². Wzrost rozumiany jest tu jednak nie tylko jako wzrost gospodarczy, ale jako wzrost jakości życia ludzi – ich dobrobytu²³. Pamiętać jednak równocześnie należy, że zasada trwałości nie powinna być mylona z innymi zasadami ochrony środowiska²⁴. Koncepcja zrównoważonego rozwoju będzie miała szansę realizacji w sytuacji, gdy – jak słusznie zauważa R. Lozano²⁵ – będzie ona bardziej znana, a co za tym idzie – lepiej rozumiana wśród społeczeństw.

Mówiąc o sposobie rozumienia koncepcji zrównoważonego rozwoju, bez wątpienia warto odnieść się do stanowiska sędziego Ch. Weeramantry²⁶, wypowiedzianego w zdaniu odrębnym w uzasadnieniu do wyroku w sprawie *Gabčíkovo-Nagymaros Project* (Węgry/Słowacja) z 1997 r.²⁷ Stwierdził on, iż „zrównoważony rozwój nie jest tylko zasadą nowoczesnego prawa międzynarodowego, jest on jedną z najstarszych koncepcji w dziejach ludzkości”²⁸. Jego zdaniem koncepcja, zgodnie z którą należy połączyć problem rozwoju z kwestią ochrony środowiska, nie jest nowa. Tysiące lat temu problem współgrania tych dwóch kwestii był zauważalny i znaczący do tego stopnia, że dotrwał do naszych czasów²⁹. Taka konstatacja oznacza, że koncepcja zrównoważonego rozwoju nie sięga swymi początkami wieku XX – i tak ważnymi dla jej rozwoju publikacjami, lecz jest dużo starsza bo odnosi się do początków ludzkości. Do wspomnianych publikacji, które przyczyniły się

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² D i e s e n d o r f, *Sustainability and sustainable development*, s. 23.

²³ Tamże.

²⁴ K.-H. R o b e r t, *Tools and concepts for sustainable development, how do they relate to a general framework for sustainable development, and to each other?*, „Journal of Cleaner Production” 8 (2000), s. 248.

²⁵ L o z a n o, *Envisioning sustainability*, s. 1845.

²⁶ Christopher Weeramantry – były wiceprzewodniczący Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.

²⁷ ICJ Reports (1997) 110.

²⁸ „Sustainable development is one of the most ancient ideas in the human heritage. Fortified by the rich insights that can be gained from millennia of human experience, it has an important part to play in the services of international law”.

²⁹ „Millennia ago these concerns were noted and their twin demands well reconciled in a manner so meaningful as to carry a message to our age”.

do rozwoju koncepcji, można zaliczyć np. tę z 1950 r. pt. *Spoleczne koszty funkcjonowania przedsiębiorstw prywatnych* W. Kappy³⁰ czy *Silent spring* R. Carsona³¹ z 1962 r. – będącą bez wątpienia punktem zwrotnym dla sposobu dalszego myślenia o środowisku – bądź też *The Population Bomb* P. Ehricha³² z 1968 r. Istotne jest również powstanie w 1968 r. Klubu Rzymskiego³³, który sformułował hasło „zerowego wzrostu”³⁴, jako lekarstwa na problemy ekologiczne świata, czego dotyczył również jego pierwszy i drugi raport – *Granice wzrostu (Limits of the growth)* z roku 1972 oraz *Ludzkość w punkcie zwrotnym (Mankind at the turning point)* z 1974 r., zmodyfikowany jednak ze względu na szeroki sprzeciw krajów Trzeciego Świata, czy też obrady międzynarodowej konferencji UNESCO w sprawie racjonalnego użytkowania i ochrony biosfery³⁵.

Przed opublikowaniem prac Komisji Brundtland i zawartej w raporcie definicji koncepcji, jej rozumienie kształtowało się nieco odmiennie. Pierwotna definicja zrównoważonego rozwoju, sformułowana przez R. Prescott-Allena³⁶, zawierała odwołanie do etyki. Prescott-Allen był głównym autorem *World Conservation Strategy* z roku 1980³⁷. Stanowi ona o tym, że konieczna jest zmiana zachowań wszystkich społeczności w stosunku do biosfery, jeżeli celem jest zachowanie środowiska naturalnego³⁸. Uwagę w tej definicji zwróciła nowa etyka (*new ethic*). Zgodnie ze Strategią: „nowa etyka obejmująca rośliny, zwierzęta i ludzi pozwoli społeczeństwom żyć

³⁰ W. K a p p a, *The Social Cost of Free Enterprise*, Harvard: Harvard University Press 1950.

³¹ R. C a r s o n, *Silent Spring*, London: Penguin 1962.

³² P. E r l i c h, *The Population Bomb*, New York: Ballantine Books 1968.

³³ Klub Rzymski jest prywatnym stowarzyszeniem założonym w 1968 r. Jego legalizacja jako organizacji międzynarodowej miała miejsce w 1973 r. w Genewie. Klub Rzymski zajmuje się studiami i badaniami podstawowych problemów ludzkości, jak i prognozowaniem losów cywilizacji w XXI wieku. Skupia on około 80 uczonych, przemysłowców i bankierów, ludzi wpływowych i majątnych. Klub Rzymski jest organizacją niezależną od rządów, a więc politycznie neutralny. Informacja dostępna na stronie: <http://proekologia.pl/content.php?article.219,10.02.2008>.

³⁴ D. M e a d o w s, *Granice wzrostu*, Warszawa: PWN 1973.

³⁵ G. D o b r z a ń s k i, *Podstawy rozwoju trwałego i zrównoważonego*, Białystok: Wydawnictwo Politechniki Białostockiej 2005, s. 9.

³⁶ B o s s e l m a n, *The Principle of Sustainability*, s. 1.

³⁷ *World Conservation Strategy* z roku 1980, informacja dostępna na stronie: <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/WCS-004.pdf>.

³⁸ „Ultimately the behaviour of entire societies towards the biosphere must be transformed if the achievement of conservation objectives is to be assured”.

w harmonii ze światem Natury, od którego zależy ich przetrwanie i dobrobyt”³⁹. W Strategii podstawowymi pojęciami, jak wskazuje K. Bosselman, są „nowa etyka” i „przekształcenie” (transformacja)⁴⁰.

Kilka lat później Komisja Brundtland, definiując zrównoważony rozwój, odniosła się do konieczności wprowadzenia zmian oraz do nowej etyki, jednakże zawarta w Raporcie Końcowym definicja, mówiąca o zasadzie zrównoważonego rozwoju, która daje możliwość zaspokojenia potrzeb obecnych, mając na względzie potrzeby kolejnych pokoleń („Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”), nie zawarła odniesienia do etyki. Jak podkreśla K. Bosselman⁴¹, taki stan rzeczy przyczynił się do powstania „miękkiej wersji” koncepcji. Definicja ta nie odzwierciedlała bowiem w sposób precyzyjny koncepcji, pomijając jej aspekt etyczny. Stąd też w powszechnym rozumieniu zasada zrównoważonego rozwoju nie odnosi się do wspomnianego elementu, zakładając jedynie, że zrównoważony rozwój daje możliwość zachowania środowiska naturalnego dla przyszłych pokoleń, przy równoczesnym wzroście gospodarczym i rozwoju społecznym.

III

Zrównoważony rozwój jest zagadnieniem trudno definiowalnym. J. Kirkby wskazuje, że w literaturze przedmiotu pomiędzy rokiem 1974 a 1992 pojawiło się aż 70 jego definicji⁴². Każdy ze sposobów definiowania zasady rozkłada różnie akcent na jej poszczególne aspekty – środowisko, społeczeństwo, ekonomia. Według mnie, rozważając koncepcję zrównoważonego rozwoju, można ją rozpatrywać uwzględniając przede wszystkim kwestię ochrony środowiska. Jakkolwiek zrównoważony rozwój oznacza rozwój ekonomiczny i społeczny przy zachowaniu środowiska naturalnego dla przyszłych pokoleń,

³⁹ World Conservation Strategy z 1980 r., informacja dostępna na stronie: <http://data-iucn.org/dbtw-wpd/edocs/WCS-004.pdf> – “A new ethic, embracing plants and animals as well as people, which will enable human societies to live in harmony with the natural World on which they depend for survival and well – being”.

⁴⁰ B o s s e l m a n, *The Principle of Sustainability*, s. 1.

⁴¹ Tamże.

⁴² *The Earthscan Reader in Sustainable Development*, red. J. Kirkby, P. O’Keefe, L. Timberlake, London: Earthscan Publications Ltd 1995, s. 371.

to wydaje się, że elementem przeważającym w tej koncepcji jest problem ochrony środowiska. Środowisko stanowi bowiem naturalne otoczenie człowieka. Całe jego życie i wszelka aktywność zależy od tego otoczenia⁴³. Stąd też ten element koncepcji jest tak istotny.

Jak wspomniano, położenie większego nacisku na poszczególne aspekty koncepcji daje możliwość jej różnego definiowania. Jak podkreśla R. Lozano⁴⁴, definicje zrównoważonego rozwoju różnią się także z uwagi na miejsce i okoliczności, w których są formułowane. Inaczej zasada zrównoważonego rozwoju będzie rozumiana w państwach wysoko rozwiniętych, tutaj bowiem kwestie społeczne – jak np. prawa człowieka, ubóstwo, korupcja oraz ich związek z gospodarką i środowiskiem są brane pod uwagę w mniejszym stopniu, natomiast w tych społecznościach i krajach, w których podstawowe ludzkie potrzeby, jak bezpieczeństwo, żywność, schronienie nie są zapewnione, ta część koncepcji, która odnosi się do zachowania środowiska naturalnego, jest pomijana. W roku 2008, mając na względzie powyższe zależności, Lozano⁴⁵ wskazane definicje podzielił na pięć kategorii⁴⁶. Wśród nich wymienił konwencjonalne podejście ekonomiczne. Obarczone jest ono jednak pewnym ryzykiem błędu, bowiem ekonomiści nie posiadają wystarczających narzędzi do oceny wpływu działalności gospodarczej na środowisko⁴⁷, nie można środowisku przypisać wymiaru pieniężnego, dokonać jego wyceny⁴⁸. Nie ma możliwości nadania wartości ekonomicznej środowisku. Podobnie wartość społeczeństwa i jego jednostek nie może być również wyliczona. Nie ma bowiem możliwości wyceny życia ludzkiego, nawet jeżeli rządy państw czy też korporacje próbują to uczynić w drodze systemu odszkodowań⁴⁹.

Ekonomiści zajmujący się problematyką ochrony środowiska, w odniesieniu do wciąż malejących zasobów środowiska, próbują jednak stosować mo-

⁴³ V o i g h t, *Sustainable Development*, s. 5.

⁴⁴ L o z a n o, *Envisioning sustainability*, s. 1838-1846.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże, s. 1838: „conventional economists’ perspective; non-environmental degradation perspective; integrational perspective, inter-generational perspective; holistic perspective”.

⁴⁷ *The economics of sustainable development*, red. I. Goldin, L.A. Winters, OECD, Cambridge: Cambridge University Press 1995; L o z a n o, *Envisioning sustainability*, s. 1839.

⁴⁸ P. B a r t e l m u s, *Sustainable development – paradigm or paranoia?*, Cambridge: Cambridge University Press 1999; L o z a n o, *Envisioning sustainability*, s. 1839.

⁴⁹ L o z a n o, *Envisioning sustainability*, s. 1839.

netarny system wartości⁵⁰. Podobny sposób „wyceny” wartości środowiska, w tej sytuacji w postaci usług, jakie środowisko przynosi miastom, podjęte zostało w badaniach przeprowadzanych przez Uniwersytet Łódzki oraz Fundacji Sendzimira. Bez wątplenia trudnością w wycenie dobra, jakie stanowi środowisko, jest jego niemierzalna wartość. W klasycznej ekonomii przyjmuje się, że źródłem wartości ekonomicznej dóbr jest gotowość konsumentów do wymiany na nie innych dóbr, zaś wartością dobra – kurs, po jakim taka mogłaby się odbyć⁵¹. W przypadku dobra, jakim jest środowisko, jego wartość – zdaniem J. Kronneberga⁵² – określona może być poprzez gotowość konsumentów do wymiany posiadanych dóbr na obecność lub dostęp do dobra środowiskowego. W takiej sytuacji można mówić o przypisaniu temu dobru wartości ekonomicznej. Problem zasadza się na braku możliwości obserwacji kursu wymiany, bowiem w praktyce transakcje wymiany nie są realizowane⁵³. Dlatego też w przypadku dobra, jakim jest środowisko, ekonomiści stosują metody dla oszacowania wartości dóbr nierynkowych – mogą to być metody oparte na preferencjach ujawnionych bądź deklarowanych⁵⁴.

Kolejne rozumienie koncepcji zrównoważonego rozwoju, na które wskazał Lozano⁵⁵, podkreśla konieczność zachowania środowiska naturalnego i na ten element zwraca najszerszą uwagę. Podejście to wskazuje na wciąż malejące zasoby środowiska naturalnego, a co za tym idzie – na konieczność rozsądnego ich użytkowania. Użytkowanie zasobów środowiska naturalnego limitowane winno być świadomością ich ciągłego ubywania. Podejście właściwe państwom szeroko rozwiniętym, odrzuca zależność pomiędzy środowiskiem a kwestiami natury społecznej, takimi jak: duże różnice w jakości życia między bogatymi i biednymi, które wciąż się pogłębiają, powtarzające się naruszenia praw człowieka – także w krajach wysoko rozwiniętych, odsetek dzieci żyjących w nędzy, korupcja, wciąż duża liczba analfabetów, znaczna

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, red. J. Kronenberg, Warszawa: Fundacja Sendzimira 2010, s. 14.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ W badaniach przeprowadzonych przez fundację Sendzimira dla nadania wartości, jaką jest środowisko wymiaru ekonomicznego, posłużono się modelem, dzięki któremu dokonano wyceny usług ekosystemów na przykładzie drzew; *Usługi ekosystemów dla zrównoważonego rozwoju miast*. Informacja na temat projektu dostępna na stronie: http://www.sendzimir.org.pl/uslugi_ekosystemow.

⁵⁵ L o z a n o, *Envisioning sustainability*, s. 1839.

liczba uchodźców wojennych, politycznych czy też z powodów politycznych, mniejsza społeczna rola kobiet niż mężczyzn (problem tzw. szklanego sufitu). Dominujące systemy ekonomiczne prowadzą do nierówności w dostępie do zasobów naturalnych⁵⁶. Problemy te stanowią jedną z części składowych koncepcji⁵⁷. Kolejnym sposobem definiowania koncepcji jest podejście integracyjne. Skupia ono w sobie problemy środowiska, gospodarki a także aspekty społeczne, mając na względzie perspektywę międzypokoleniową. Obejmuje ona zainteresowanie skutkami obecnych działań. Wadą podejścia jest skupienie się na aspekcie ciągłości działań, bez zwrócenia szerszej uwagi na powiązania między trzema wymiarami zasady. R. Lozano⁵⁸ zauważa, że niekiedy granice między poszczególnymi wymiarami mogą się zacierać.

IV

Znając zakres zasady zrównoważonego rozwoju i sposoby jej definiowania, trzeba przyjrzeć się obecności tej zasady w prawie międzynarodowym. Zastanowić się należy, dlaczego ją uwzględnia, zwłaszcza że obecnie można już mówić o powstaniu nowej gałęzi, jaką jest „międzynarodowe prawo zrównoważonego rozwoju”⁵⁹.

Pojęcie rozwoju pojawiło się w powszechnej świadomości w latach czterdziestych. Stanowiło ono odpowiedź na trudności XX wieku, który doświadczył dwóch wojen światowych oraz światowego kryzysu gospodarczego. Rozwój stanowił wówczas synonim pokoju i bezpieczeństwa⁶⁰. Podejście to znalazło wyraz w Karcie Narodów Zjednoczonych, której art. 55 wzywał do działań na rzecz podniesienia standardów życia, pełnego zatrudnienia oraz stworzenia warunków społecznego i ekonomicznego postępu i rozwoju. Kon-

⁵⁶ D i e s e n d o r f, *Sustainability and sustainable*, s. 22.

⁵⁷ L o z a n o, *Envisioning sustainability*, s. 1839; V o i g h t, *Sustainable Development*, s. 5.

⁵⁸ L o z a n o, *Envisioning sustainability*, s. 1839.

⁵⁹ P. S a n d s, *International law in the field of sustainable development*, „British Yearbook of International Law” 1994; M.C. C o r d o n i e r S e g g e r, A s h f a q K h a l f a n, *Sustainable Development: Law, Principles, Practices and Prospects*, Oxford: Oxford University Press 2005; S.A. A t a p a t t u, *Emerging Principles of International Law*, Ardsley: Transnational Publishers Inc. 2006, s. 7.

⁶⁰ A. R i e u - C l a r k e, *International Law and Sustainable Development, Lessons from the Law of International Watercourses*, London: IWA Publishing 2005, s. 32.

cepcja międzynarodowego rozwoju była także przedmiotem mowy inauguracyjnej prezydenta Stanów Zjednoczonych – H.S. Trumana. W mowie swej zwrócił uwagę na konieczność wykorzystania tak wiedzy, jak i postępu technologicznego dla osiągnięcia wzrostu w obszarach słabo rozwiniętych, przy czym wskazał, iż rozwój ten nie będzie oparty na polityce imperialnej, lecz podstawą dla jego osiągnięcia będzie „demokratyczna rzetelność” – *democratic fair dealing*⁶¹. Mowa ta zapoczątkowała tak zwaną erę rozwoju⁶².

Lata siedemdziesiąte to z kolei okres, w którym szeroko zaczęto postrzegać środowisko jako czynnik, który może wprowadzać ograniczenia w odniesieniu do społecznego i gospodarczego rozwoju zarówno w państwach rozwijających się, jak i państwach rozwiniętych⁶³. Zanieczyszczenia, które narastały zwłaszcza po II wojnie światowej, spowodowane były szerokim uprzemysłowieniem. Problem ten nie dotyczył jednak poszczególnych państw. Zauważono bowiem, że zanieczyszczenie środowiska jest zagadnieniem ponadpaństwowym. Stąd też postanowiono o podjęciu działań na gruncie prawa międzynarodowego. Problem polegał na tym, że działania te musiały być zgodne z obowiązującym prawem międzynarodowym. Przede wszystkim z zasadą suwerenności oraz zasadą odpowiedzialności państwa⁶⁴. Transgraniczność zagadnienia zawarta została między innymi w wyroku Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (przykładem może być Corfu Case), dotyczącego legalności zagrożenia czy też użycia broni nuklearnej⁶⁵. W wyroku Trybunał orzekł, że uwzględnienie ogólnego obowiązku państw do zapewnienia, iż działania podejmowane na terenie ich jurysdykcji i kontroli respektują środowisko naturalne innych państw lub obszarów, stanowi część prawa międzynarodowego odnoszącego się do środowiska. Trybunał w wyroku wskazał na generalny obowiązek państw respektowania środowiska naturalnego w innych państwach.

Szerzej na temat transgraniczności zanieczyszczeń oraz zakresu odpowiedzialności za nie wypowiedziała się deklaracja sztokholmska, będąca uchwałą Konferencji Sztokholmskiej z dnia 14 czerwca 1972 r., dotycząca naturalnego

⁶¹ Wypowiedź z 1949 r.

⁶² G. E s t e v a, *Development*, [w:] *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*, London&New Jersey: Zed Books 1992, s. 6; R i e u - C l a r k e, *International Law*, s. 32.

⁶³ R i e u - C l a r k e, *International Law*, s. 37.

⁶⁴ A t a p a t t u, *Emerging Principles*, s. 3.

⁶⁵ 1996 ICJ 226.

środowiska człowieka⁶⁶. Deklaracja sztokholmska przyjęta podczas konferencji ONZ nie zawierała odniesień do koncepcji zrównoważonego rozwoju, jednakże przyjmuje się, że dała podstawy do mówienia o tej zasadzie, wskazując na pewne rozwiązania – zasady, które do dzisiaj uważane są za części składowe zasady zrównoważonego rozwoju⁶⁷. Stanowiła ona bowiem zakaz wyrządzania szkód w środowisku innych państw⁶⁸. Formuła zawarta w wyroku jest więc o wiele słabsza aniżeli ta, o której stanowi deklaracja. Obecnie obowiązek zapobiegania szkodom w środowisku stanowi uznaną zasadę zwyczajowego prawa międzynarodowego w zakresie ochrony środowiska⁶⁹. Jak podkreśla S.A. Atapattu, formuła zawarta w deklaracji nie znalazła potwierdzenia w deklaracji z Rio de Janeiro z roku 1992, powstałej podczas konferencji ONZ „Środowisko i rozwój”. Autorzy deklaracji z Rio stwierdzili, że: „prawo do rozwoju musi być realizowane tak, aby sprawiedliwie połączyć rozwojowe i środowiskowe potrzeby obecnych i przyszłych generacji”⁷⁰ – co nie odzwierciedlało rozwoju, jaki nastąpił w rozumieniu koncepcji od czasu Konferencji Sztokholmskiej. Deklaracja z Rio nie zawierała bowiem, jak wskazuje Atapattu, wprost definicji zrównoważonego rozwoju, która już w tym czasie była wykształcona. W zamian na jej podstawie wskazano inne zasady i koncepcje, które uważane są za części składowe zasady zrównoważonego rozwoju⁷¹. Do części składowych zaliczyć można – jak to uczynił P. Sands⁷² – prawa przyszłych pokoleń, zrównoważony i sprawiedliwy sposób korzystania ze źródeł naturalnych, połączenie środowiska z rozwojem. Te elementy, jak wskazuje Atapattu⁷³, stanowią o aspekcie materialnym zasady.

Można także mówić o elementach proceduralnych zasady. Zalicza się do nich prawo do uczestniczenia w procesie decyzyjnym, prawo dostępu do informacji dotyczących środowiska czy też prawo do poszukiwania środków

⁶⁶ Informacja dostępna na stronie: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503>.

⁶⁷ A t a p a t t u, *Emerging Principles*, s. 80.

⁶⁸ Tamże, s. 4.

⁶⁹ P. B i r n i e, A. B o y l e, *International Law and The Environment*, Oxford: Oxford University Press 2002, s. 109; A t a p a t t u, *Emerging Principles*, s. 4.

⁷⁰ *Zrównoważony rozwój. Od Utopii do praw człowieka*, red. A. Papuziński, Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Branta 2005, s. 115.

⁷¹ A t a p a t t u, *Emerging Principles*, s. 6.

⁷² S a n d s, *International Law*, s. 256.

⁷³ A t a p a t t u, *Emerging Principles*, s. 93.

zaradczych⁷⁴. Powszechnie uważa się, że bez wskazanych środków o charakterze proceduralnym, zrównoważony rozwój nie jest możliwy do osiągnięcia⁷⁵. Podobnie – jak twierdzi Atapattu – nie jest możliwe osiągnięcie zrównoważonego rozwoju w państwach źle rządzonych, jak i w społeczeństwie skorumpowanym, które nie przestrzega zasad przejrzystości i odpowiedzialności⁷⁶. Te dwa aspekty zasady uważa się za zawarte odpowiednio w zasadach 3-8 oraz 16 deklaracji z Rio, natomiast proceduralne można odnaleźć w zasadach od 10 do 17 tejże deklaracji⁷⁷. Według tego ujęcia, zgodnego z deklaracją, do zasad materialnych należy więc zasada integracji, prawo do rozwoju, zrównoważony sposób wykorzystania i zachowania źródeł naturalnych, zasada sprawiedliwości międzypokoleniowej oraz zasada „zanieczyszczający płaci”. Do zasad proceduralnych, czyli tych, które ułatwiają wdrożenie zasady na poziomie krajowym, deklaracja zalicza: oceny wpływu na środowisko, dostęp do informacji i publiczny udział w procesie decyzyjnym w zakresie ochrony środowiska.

Należy także zasygnalizować problem normatywnego charakteru zasady. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w przywoływanej już sprawie *Gabčikowo-Nagymaros Project*⁷⁸ nie wskazał jednoznacznie, czy zasada zrównoważonego rozwoju ma charakter normy prawnie wiążącej, czy też nie. Równocześnie jednak w odniesieniu do zrównoważonego rozwoju używa słowa „pojęcie” (*concept*), co – zdaje się, jak słusznie wskazuje A. Rieu-Clarke⁷⁹ – świadczy o niemożliwości mówienia o jego prawnie wiążącym charakterze. Tak jednak jeden z sędziów w zdaniu odrębnym określił zasadę. Aby można było mówić o prawnie wiążącym charakterze zasady, należy uwzględnić dwie przesłanki – szerokie i powszechne uznanie przez opinię międzynarodową, a na jej podstawie możliwość przyznawania praw i nakładania obowiązków na państwa⁸⁰. Jak wskazuje Rieu-Clarke⁸¹, zasada zrównoważonego rozwoju nie spełnia drugiej z przesłanek.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ S a n d s, *International Law*, s. 257; A t t a p a t t u, *Emerging Principles*, s. 94.

⁷⁸ ICJ Reports (1997) 110.

⁷⁹ R i e u - C l a r k e, *International Law*, s. 53.

⁸⁰ North Sea Continental Shelf Case.

⁸¹ R i e u - C l a r k e, *International Law*, s. 53.

Kariera, jaką zrobiła zasada zrównoważonego rozwoju w prawie międzynarodowym, jest nie do przecenienia. Rozumienie konieczności transgranicznego ujęcia problemów ochrony środowiska, będące przedmiotem prawa międzynarodowego, wkroczyło w obszar spraw wewnętrznych państw. Obecnie bowiem rozwój ekonomiczny państw w dużej mierze winien mieć na uwadze kwestie ochrony środowiska. Stąd można powiedzieć, że państwa powinny się rozwijać w sposób trwały (*sustainable*), zachowując dobra, jakim dysponuje środowisko naturalne dla przyszłych pokoleń⁸². Podsumowując można powiedzieć, że zrównoważony rozwój stanowi odpowiedź na wciąż nieefektywne zużycie surowców naturalnych. Prawdopodobną jest bowiem, że zarówno państwa wysoko rozwinięte, jak i państwa rozwijające się w sposób nieefektywny wykorzystują surowce naturalne. Kraje rozwijające czynią tak między innymi ze względu na brak najnowszych technologii umożliwiających efektywne wykorzystanie źródeł. Natomiast państwa rozwinięte używają o wiele więcej zasobów, aniżeli potrzebują⁸³.

W polityce międzynarodowej zauważyć można ewolucję podejścia do koncepcji rozwoju i ochrony środowiska. Od działań mających wyłącznie na celu wsparcie finansowe w odniesieniu do państw rozwijających się, do powstania koncepcji zrównoważonego rozwoju, która obejmuje dążenia zarówno państw rozwiniętych, jak i rozwijających się, skupiając w sobie problemy ochrony środowiska, gospodarki, jak i zagadnienia społeczne na poziomie lokalnym, regionalnym i międzynarodowym⁸⁴.

W literaturze przedmiotu istnieje pogląd, zgodnie z którym nie da się utworzyć uniwersalnej definicji zrównoważonego rozwoju⁸⁵. Stąd też ta podana przez Brundtland⁸⁶ jest krytykowana za brak możliwości jej zastosowania⁸⁷, czy też z uwagi na to, że jest tak „przeciążona” w swej treści, iż przestaje mieć jakiegokolwiek znaczenie⁸⁸. Jednakże równocześnie wskazuje się, że dla stosowania zasady nie jest konieczne jej jednolite zrozumienie⁸⁹.

⁸² A t a p a t t u, *Emerging Principles*, s. 7.

⁸³ J. D e r n b a c h, *Sustainable Development as a Framework for National Governance*, „Case Western Reserve Law Review” 49(1998), nr 1.

⁸⁴ R i e u - C l a r k e, *International Law*, s. 46.

⁸⁵ S t a l l w o r t h y, *Sustainability*, s. 2.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ S t a l l w o r t h y, *Sustainability*, s. 2.

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Tamże, s. 3.

Brak jednoznacznej definicji zrównoważonego rozwoju może być uznawane za przyczynę trudności jego realizacji. Zdaniem Birnie i Boyle'a⁹⁰, może to oczywiście stanowić przeszkodę nie do nieprzezwyciężenia. Mimo tej przeszkody, jednak istnieje możliwość implementacji i realizacji zasady.

V

Mając na uwadze sposoby rozumienia koncepcji oraz różne sposoby jej definiowania, należy zastanowić się, czy zrównoważony rozwój to koncepcja ważna, czy też – jak twierdzi H. Daly⁹¹ – to jedynie zły oksymoron, a może jednak, jak stanowi United Nations Agenda for Development, jest ona warunkiem dalszego wzrostu?

Koncepcja trwałości – *sustainability* miała stanowić alternatywę do obowiązującego powszechnie wcześniej społeczno-ekonomicznego paradygmatu⁹². Koncepcja zrównoważonego rozwoju pojawiła się dla lepszego zrozumienia i zachowania równowagi pomiędzy aspektami społeczno-gospodarczo-środowiskowymi, przede wszystkim w aspekcie upływającego czasu⁹³. Zasada zrównoważonego rozwoju pozwala bowiem na zapewnienie równości międzypokoleniowej w dostępie do zasobów środowiska naturalnego. Aktualne zużycie surowców naturalnych powinno mieć taki wymiar, który zapewniłby dostęp do tychże zasobów w wymiarze, w jakim my obecnie z nich korzystamy⁹⁴.

Wydaje się, że nie można uznać tej koncepcji – jak uważa H. Daly – jedynie za zły oksymoron. Połączenie w jednym ujęciu trzech ważnych dla człowieka sfer jego życia – otoczenia społecznego, gospodarczego przy zachowaniu tego, co dla jego bytu jest najważniejsze – czyli środowiska w którym żyje, wydaje się, że stanowi w obecnym stanie rozwoju naszej cywilizacji jedyne rozwiązanie. Bez obecności zasady zrównoważonego

⁹⁰ S a n d s, *International Law*, s. 257.

⁹¹ H. D a l y, *Sustainable development: definitions, principles, policie*, Washington 2002, s. 3.

⁹² „Sustainability has arisen as an alternative to the dominant socio-economic paradigm”.

⁹³ L o z a n o, *Envisioning sustainability*, s. 1839; N. R o o r d a, *AISHE: auditing instrument for sustainable higher education*. Dutch Committee for Sustainable Higher Education, Brussel 2001; W.J. R o s n e r, *Mental models for sustainability*, „Journal of Cleaner Production” 3(1995), s. 107-121; P.M. S e n g e, *The fifth discipline. The art & practice of the learning organization*, London: Random House Business Books 1999.

⁹⁴ A t a p a t t u, *Emerging Principles*, s. 78.

rozwoju, patrząc jednak na wciąż rosnące zanieczyszczenie środowiska i jego nadmierną eksploatację, zagrożenia, jakie z tego płyną, byłyby jeszcze większe. Warto w tym momencie przywołać koncepcję „naturalnego kapitału” – *natural capital* E.F. Schumachera⁹⁵. Koncepcja ta wskazuje na usługi ekosystemów, jakie dostarczane są ludziom przez środowisko naturalne. Jednakże korzyści płynące ze środowiska naturalnego są w dalszym ciągu marnotrawione. T.C. Lindsey⁹⁶ określa dwa podstawowe mechanizmy powodujące uszczuplanie się zasobów naturalnych. Pierwszy z nich to konsumpcja, drugi to degradacja środowiska naturalnego. Konsumpcja to korzystanie z zasobów naturalnych – wody, powietrza, surowców naturalnych, które po zużyciu pozostają odpadem nienadającym się do dalszego użycia. Degradacja zaś polega na wprowadzaniu odpadów do środowiska, co powoduje jego zanieczyszczenie. Społeczeństwa również wpływają na zanieczyszczenie środowiska poprzez nadużywanie, a także lekceważenie: ekosystemów, zdolności produkcyjnych obszarów rolnych, fabryk (tj. w sytuacji, gdy zamykana jest fabryka – zasoby naturalne zużyte na jej powstanie zostają zmarnotrawione)⁹⁷. Słusznie więc wskazuje Lindsey⁹⁸, że podstawą koncepcji trwałości środowiska powinna być dbałość o to, żeby dobra naturalne nie były marnotrawione. Jego zdaniem może to nastąpić poprzez bardziej rozsądne korzystanie z tych zasobów. Z tego względu, że organizacje stale szukają środków, dzięki którym będą mogły obniżyć zużycie surowców naturalnych, jak i poprawić swoją konkurencyjność, mogą one również dostrzec sposoby obniżenia zużycia surowców oraz zanieczyszczenia, nadając swojemu działaniu bardziej zrównoważony charakter⁹⁹. Jak podkreśla J. Kronenberg, zmiana właściwości produktu prowadzi do bardziej zrównoważonej konsumpcji¹⁰⁰.

Osiągnięcie zrównoważonego rozwoju uzależnione jest od niezliczonej ilości wzajemnie na siebie oddziałujących czynników. Przy czym cały socjologiczno-ekologiczny system winien być traktowany jako całość. Problemy, które stoją na przeszkodzie w osiągnięciu zrównoważonego rozwoju, są nie-

⁹⁵ E.F. Schumacher, *Small is beautiful*, London 1973.

⁹⁶ T.C. Lindsey, *Sustainable principles: common values for achieving sustainability*, „Journal of Cleaner Production” 19 (2011), s. 562.

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ J. Kronenberg, *Making consumption „reasonable”*, „Journal of Cleaner Production” 15 (2007), s. 1585-1595.

kiedy niemożliwe do przewyciężenia. Czynniki, które wpływają na możliwość osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, tworzą sieć współzależności. Dlatego też chcąc pokonać jedną z przeszkód, należy mieć na uwadze – po pierwsze – to, iż znajduje się ona w pewnej sieci powiązań i wzajemnych oddziaływań, i że rozwiązanie jednego z problemów może łączyć ze sobą istnienie dalszych, po drugie zaś, powinna być traktowana systemowo, a więc w ramach tychże wskazanych powiązań¹⁰¹.

BIBLIOGRAFIA

- A t p a t t u S.A., *Emerging Principles of International Law*, Ardsley: Transnational Publishers Inc. 2006.
- B a r t e l m u s P., *Sustainable development – paradigm or paranoia?*, Cambridge: Cambridge University Press 1999.
- B i r n i e P., B o y l e A., *International Law and The Environment*, Oxford: Oxford University Press 2002.
- B e c k e r J., Use of backcasting to integrate indicators with principles of sustainability, „International Journal of Sustainable Development & World Ecology” 17(2010), nr 3, s. 189-197.
- B o s s e l H., *Earth at a crossroads: paths to a sustainable future*. Cambridge (MA): Cambridge University Press 1998.
- B o s s e l m a n K., *The Principle of Sustainability, Transforming Law and Governance*, Ashgate 2008.
- C a r s o n R., *Silent Spring*, London: Penguin 1962.
- D a l y H., *Sustainable development: definitions, principles, policie*, Washington 2002.
- D e r n b a c h J., Sustainable Development as a Framework for National Governance, „Case Western Reserve Law Review” 49(1998), nr 1.
- D i e s e n d o r f M., *Sustainability and sustainable development*, [w:] *Sustainability: the corporate challenge of the 21st Century*, red. D. Dunphy, J. Benveniste, A. Griffiths, P. Sutton, Sydney: Allen&Unwin Academic 2000.
- D o b r z a ń s k i G., *Podstawy rozwoju trwałego i zrównoważonego*, Białystok: Wydawnictwo Politechniki Białostockiej 2005.
- E r l i c h P., *The Population Bomb*, New York: Ballantine Books 1968.

¹⁰¹ L. P i n t é r, P. H a r d i, A. M a r t i n u z z i, J. H a l l, B. S t a m p, *Principles for sustainability assessment and measurement*, „Ecological Indicators” 2011.

- H o l m b e r g J., R o b e r t K.-H., Backcasting from non-overlapping sustainability principles – a framework for strategic planning, „International Journal of Sustainable Development and World Ecology” 7(2000), nr 4, s. 291-308.
- K a p p a W., The Social Cost of Free Enterprise, Harvard: Harvard University Press 1950.
- K r o n e n b e r g J., Making consumption „reasonable”, „Journal of Cleaner Production” 15 (2007), s. 1585-1595.
- L a f f e r t y W.M., From Environmental Protection to Sustainable Development: the Challenge of Decoupling through Sectoral Integration, [w:] Governance for Sustainable Development: The Challenge of Adapting Form to Function, red. W.M. Lafferty, Cheltenham: Edw. Elgar Publ. 2004.
- L i n d s e y T.C., Sustainable principles: common values for achieving sustainability, „Journal of Cleaner Production” 19 (2011).
- L o z a n o R., Envisioning sustainability three-dimensionally, „Journal of Cleaner Production” 16(2008), nr 17, s. 1838-1846.
- L o z a n o - R o s R., Sustainable development in higher education. Incorporation, assessment and reporting of sustainable development in higher education institutions, (III EE), Lund: Lund University 2003.
- M a r t i n S., Sustainability, Systems thinking and professional practice, Worcester: University College 2003.
- M e a d o w s D., Granice wzrostu, Warszawa: PWN 1973.
- P i n t é r L., H a r d i P., M a r t i n u z z i A., H a l l J., S t a m p B., Principles for sustainability assessment and measurement, „Ecological Indicators” 2011.
- R e i d D., Sustainable development. *An introductory guide*, London: Earthscan Publications Ltd 1995.
- R i e u - C l a r k e A., International Law and Sustainable Development, Lessons from the Law of International Watercourses, London: IWA Publishing 2005.
- R o b e r t K.-H., Tools and concepts for sustainable development, how do they relate to a general framework for sustainable development, and to each other?, „Journal of Cleaner Production” 8 (2000).
- R o r d a N., AISHE: auditing instrument for sustainable higher education. Dutch Committee for Sustainable Higher Education, Brussel 2001.
- R o s n e r W.J., Mental models for sustainability, „Journal of Cleaner Production” 3(1995), s. 107-121.
- S a c h s W., The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power, London 1992.
- S a n d s P., International law in the field of sustainable development, „British Yearbook of International Law” 1994.
- S c h u m a c h e r E.F., Small is beautiful, London 1973.
- C o r d o n i e r S e g g e r M.C., A s h f a q K h a l f a n, Sustainable Development: Law, Principles, Practices and Prospects, Oxford: Oxford University Press 2005.
- S e n g e P.M., The fifth discipline. The art & practice of the learning organization, London: Random House Business Books 1999.

- S t a l l w o r t h y M., Sustainability, land use and environment, a legal analysis, London: Cavendish 2002.
- Sustainability: the corporate challenge of the 21st Century, red. D. Dunphy, J. Benveniste, A. Griffiths, P. Sutton, Sydney: Allen&Unwin Academic 2000.
- The Earthscan Reader in Sustainable Development, red. J. Kirkby, P. O'Keefe, L. Timberlake, London: Earthscan Publications Ltd 1995.
- The economics of sustainable development, red. I. Goldin, L.A. Winters, OECD, Cambridge: Cambridge University Press 1995.
- World Conservation Strategy z roku 1980, informacja dostępna na stronie: <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/WCS-004.pdf>.
- V o i g h t Ch., Sustainable Development as a Principle of International Law, Resolving Conflicts between Climate Measures and WTO Law, Boston: Leiden 2009.
- Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce, red. J. Kronenberg, Warszawa: Fundacja Sendzimira 2010.
- Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka, red. A. Papuziński, Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Branta 2005.

THE UNDERSTANDING OF THE PRINCIPLE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN INTERNATIONAL LAW

S u m m a r y

The most popular definition of sustainable development is contained in the Report of the Brundtland Commission of 1987, according to which "sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs". Although this definition is widely accepted, it still requires further discussion, which is the subject of the present study. This is partly due to the fact that understanding of the term "sustainable development" is not uniform in the literature – which some even consider a premise to reject the term.

The concept of sustainable development goes back to the 1970s. However, its beginnings may be seen even in earlier publications of the 1950s and 1960s. Some even think that this concept accompanies mankind from times immemorial – such a statement may be found in the reasons for the judgment in the case *Gabčíkovo-Nagyymaros Project* (Hungary/Slovakia) of 1997. In the separate vote it was stated that "sustainable development not only is a principle of modern international law; it is one of the oldest concepts in the history of mankind".

The face of the principle of sustainable development is different, depending on the place, in which it is carried out. Its constituents, that is social and economic development with preserving the environment are differently treated in developed countries and in developing ones. This variety of approaches effects the range of the understanding of the principle. It seems that this aspect of the principle should prevail that decides about the environmental protection – as the principle of sustainable development allows ensuring intergenerational equity in access to natural environment resources. However, this understanding does not always

prevail. Hence, it seems that it is worth presenting different ways to define this concept that seems to be homogeneous.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, trwałość, prawo międzynarodowe, zasada, ochrona środowiska.

Key words: sustainable development, stability, international law, principle, environmental protection.